

NEDİM

Şarkı

fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

I

Sînemi deldi bu gün bir âfet-i çâr-pâreli

Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli

Çifte benli sîm gerdenli güneş ruhsâreli

Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli

çâr-pare: çalpâre, ağaçtan yapılmış dört parçadan ibaret köçek zili ; *gül-gulî*: pembe ;
hâre: meneviş, menevişli kumaş; *gerden*: boyun ; *kerrâke*: kürk

“Bugün çalpareli, gül yanaklı, pembe kürklü, mor menevişli, çifte benli, gümüş boyunlu, güneş yanaklı, gül yanaklı, pembe kürklü, mor menevişli bir âfet gibi güzel beni göğsümden yaraladı.”

Şiirde, sevgili ses yükü bakımından oldukça zengindir. Kafiyein yanında, iç kafiyele, simetrik yapılar, ses tekrarları, şiirde oldukça yüksek seviyede bir ahenk katmıştır. Bende, birleşik sıfatların hepsinde açık istiare vardır. “Sinemi deldi” ibaresinde ise mecaz-ı mürsel vardır.

II

Bir cüvan kâşî sarık sarmış efendim başına

Sürme çekmiş ‘itr-ı şâhîler sürünmüş kaşına

Şimdi girmiş dahı tahmînimde on beş yaşına

Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli

cüvan kâşî: fildişi oyma ve kakmalardaki, paralel kenar şeklindeki parçalarla yapılan zikzak bir motif ; *itr-ı şâhî*: güzel bir koku

“Gül yanaklı, pembe kürklü, mor menevişli sevgilim, başına bir civan kaşî süslemeli bir sarık sarmış, gözlerine sürme çekmiş, kaşlarına güzel kokular sürmüş... Tahminime göre on beş yaşına henüz girmiş.”

III

Şeh-nişinler ziyneti âgûşlar pîrâyesi

Dahı bir yıldır yanından ayrılalı dâyesi

Sevdiğim gönlüm sürûru ‘ömrümün sermâyesi

Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli

şeh-nişin: pencere çıkması, balkon ; *âgûş*: kucak ; *dâye*: dadı ; *pîraye*: süs

“Gül yanaklı, pembe kürklü, mor menevişli, sevdiğim, gönlümün sevinç kaynağı, varlığım ! Dadası yanından bir yıldır ayrılalı, balkon süsü, kucakların zineti oldu.”

IV

Şivesi nâzı edâsı handesi pek bî-bedel

Gerdeni püskürme benli gözleri gâyet güzel

Sırma kâkül sîm gerden zülf tel tel ince bel

Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli

“Gül yanaklı, pembe kürklü, mor menevişli! Konuşması, edası, nazı gülüşü benzersiz; boynu püskürme benli, gözleri ise gayet güzel. Sırma saçları, gümüş boynu, tel tel saçları ve ince bel (ise ayrı bir âlem).”

V

Ol perî-rûyun cefâ-yı çeşm-i cellâdın demem

Derd-i aşkıyla Nedîmin âh u feryâdın demem

Tarz u tavrın söylesem mâni’ değil adın demem

Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli

“Gül yanaklı, pembe kürklü, mor menevişli! O peri yüzlü güzelin, cellada benzeyen gözlerinin cefasından bahsetmem. Onun aşkının derdiyle Nedim’in ettiği feryatlardan hiç bahsetmem. Tavırlarından tarzından bahsetsem bin engel yok fakat adını hiç anmam.

ENDERÛNÎ FAZIL (ö. 1225 / 1810)

- Asıl adı Hüseyin olan, Enderunî veya Enderunlu lakabıyla anılan Fazıl, güçlü bir şair olmamakla birlikte, iç ve dış gerçekliğe açtığı şiirleriyle klasik estetikte ilk ciddi başkaldırıcı yapan şairlerden biridir.
- Bu yüzyılın bütün şairlerinde, çeşitli ölçülerde kendini gösteren mahallî hayat, Enderunî Fazıl'ın mesnevilerinde, bütün mahremiyeti ve çarpıklığıyla kendini gösterme fırsatı bulmuştur.
- Geçim sıkıntısı içinde, derbeder, sefih bir hayat süren Fazıl, maddi aşka, zevk ve sefaya düşkün, sözünü esirgemeyen, pervasız bir şairdir. Küçük yaşlarda Akka'dan İstanbul'a gelerek Enderun'a giren şair, zevk ve sefaya düşkünlüğü sebebiyle saraydan uzaklaştırılmıştır. 12 yıl süren derbeder bir hayattan sonra III. Selim tarafından affedilen şair, hicivleri sebebiyle tekrar Rodos'a sürgüne gönderilmiş, adaya vardığı gün, kendi gibi sürgünde bulunan hamisi Reisülküttap Ratib Efendi'nin idam edildiğini öğrenmesi üzerine, korkudan görme yeteneğini kaybetmiştir. Ölümünden kısa bir süre önce tekrar görmeye başlayan Fazıl, bütün bu trajik olaylara karşılık, hayata ve dünyevi zevklere sıkı sıkıya bağlı, dışa dönük rint bir şairdir.
- Günlük hayatı, çevresini ve iç dünyasını, mahallî motiflerle, yer yer incelik ve nezaketten yoksunlaşan iddiasız, sathi bir üslupla geniş ölçüde eserlerine aksettirmiştir. Bu özellikleriyle, Nedim'den ziyade Sâbit, Tâib ve Kânî gibi şairlerin peşinden gitmiş, onların mahallî tarafını daha da genişletmiştir.
- Fakat güçlü bir şair olmaması ve eserlerinin gerekli titizlikten yoksun olması, şairin eserlerini sadece sosyal olaylar, âdetler, gelenekler, inançlar, halk tabir ve deyişleri gibi folklorik özellikler bakımından değerli kılmıştır.
- Hacimli bir *Dîvân* sahibi olan şair, mesnevilerinden farklı olarak daha çok klasik estetik çizgisinde şiirler yazmıştır. Bazı gazel ve şarkıları bir kenara bırakıldığında, mesnevilerindeki özensizlik ve sathilik divanında da görülür.
- Divanı, kişiliğiyle tezat oluşturan dinî şiirlerle başlar. Fazıl, edebiyatımızın en çok kaside söyleyen şairlerinden biridir. Kasidelerini, III. Selim başta olmak üzere diğer devlet büyükleri için yazmış, kendi hayatı ve devriyle ilgili tasvirlerle geniş bir şekilde yer vermiştir.
- Elinden tutacak bir kimse beklediği, bir kenara atıldığı sefalet yıllarında kasideye sarıldığı anlaşılan şair, bunlarda kötü talihinden şikâyet etmiş kendine yapılan boş vaatleri ironik bir şekilde hicvetmiştir.
- Kasidelerinde, sanatkârane, renkli hayallerden ziyade, daha canlı, günlük hayata açılan bir üslup hâkimdir. Kasidelerinde Nef'î, Nâbî ve bilhassa Sabit etkisi kendini hissettirmektedir. Fakat kasideleri, realist özelliklerine karşılık, yeterli titizlikten yoksun, vasat örneklerden öteye geçememiştir. *Dîvân*'ındaki çok sayıda tarihinde de felektan, devirden şikâyetleri devam etmiştir.
- *Dîvân*'ında en başarılı olduğu şiirleri ise gazelleri ve şarkılarıdır. Gazellerinde, Nabî ve Nedim'in etkisi görülmektedir. Bilhassa Nedim etkisinde yazdığı gazellerde güçlü ve canlı bir söyleyiş vardır. Fakat Sabit ve takipçilerini hatırlatan, üslubun basitleştiği, hatta bayağılaştığı şiirlere de rastlanmaktadır.
- Fazıl, gazelleri ve şarkılarının yanında, kişiliğini asıl yerli, orijinal mesnevilerinde göstermiştir. Fakat üslup kaygısını ve estetik zevki geri plana atması, mesnevilerini de türünün basit örnekleri olmaktan kurtaramamıştır.

- Fazıl, *Defter-i Aşk* mesnevisinde “genç oğlan”larla yaşadığı ve sonradan pişmanlık duyarak tövbe ettiği aşk maceralarını anlatır. Fazıl’ın saraydan çıkarılmasından bir yıl sonra kaleme aldığı, 438 beyitlik bu küçük mesnevide şair, konuyu tasavvufi bir çerçevede vermiştir. Ona göre, güzellik nerede, hangi cinstе görülürse görülsün Allah’ın tezahüründen başka bir şey değildir. O, insanı hakiki aşka götüren bir merdivendir. Şehvi arzular ise insanı aşka değil sefahata götürür. Mesnevinin son bölümünde, bu tür sevgilerden nefret ettirdiğini söyler ve asil ebedî, değişmeyen sevgiliye gönül vermek gerektiğini belirtir. Eser, halk ağzından alınan deyimler ve kelimelerle dolu realist tasvirleri, folklorik malzemelerin zenginliğiyle dikkati çekmektedir. Mesnevi içinde yer alan bir çingene düğünü, tipleri, aksiyonu ve tasvirleriyle oldukça başarılıdır.
- *Hûbân-nâme*, şehrengiz türündeki bir mesnevidir. 796 beyitlik bu mesnevi de, önceki gibi saraydan çıkarıldığı sefalet günlerinde telif edilmiştir. Bu eserin başında da güzellik tasavvufi açıdan ele alınmıştır. İlmî eserlerdeki üslubu andıran bir dille kaleme alınan mesnevi, millet (ırk) tahlilleri ve bazı coğrafi bilgiler bakımından önem arz etmektedir. Mesnevide, Hindistan’dan Yeni Dünya’ya kadar birçok ülkeye ait genç erkek güzellerinin özellikleri anlatılmış; onların gelenek ve görenekleri, âdetleri hakkında bilgi verilmiştir.
- Fazıl’ın mesnevileri içinde en ilginç *Zenân-nâme*’dir. Yapı olarak *Hûban-nâme*’ye benzeyen ve onu bütünleyen bu mesnevide ise farklı milletlere ait kadın güzelleri anlatılmıştır. Şair, aslında kadınlara karşı meyli olmadığını, gelenekte de kadından bahsetmenin edebe aykırı olduğunu belirterek özür dilemiştir. Eser konusu itibarıyla orijinaldir. Şaire göre ideal güzel, henüz 15 yaşında, siyah gözlü, siyah kaşlı, fidan boylu, nazik, nazenin vücutlu, zarif edalı, ikide bir “abû” demeyen bir kızdır. Şair, Anadolu kadınlarını, naz ve cilveden yoksun olması, güzelliklerinin yürek yakan cinsten olmaması sebebiyle eleştirmiş; İstanbul kadınlarını ise zarafet ve güzellik sembolü olarak nitelendirmiştir.
- *Zenân-nâme*, müstehcen motiflerin dışında, gerek konusunun orijinalliği, gerekse üslubu itibarıyla şairin en başarılı olduğu mesnevidir. Eserin matbu nüshasının müstehcenliği sebebiyle Mustafa Reşid Paşa tarafından toplatılması, yazarın devrine göre son derece cesur tavrını göstermektedir.
- Diğer mesnevilerden farklı olarak kıt’a şeklinde yazılan *Çengî-name*’de (*Rakkas-nâme*) ise, İstanbul’un çeşitli hamamlarında raks eden Yahudi, Ermeni, Rum, Çingene ve Hırvat gibi farklı milletlere ait 43 köçek (erkek rakkas), bizzat isimleri verilerek müstehcen bir şekilde tasvir edilmiştir. Mesnevi, edebî değerden yoksun olmakla birlikte, devrin folkloru, örf ve âdetleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir.
- Fazıl, daha önce kimsenin ele almaya yanaşmadığı konuları, cesurca işleyen bir şairdir. Fakat şairin, üslup kaygısını ve estetik zevki geri plana atması, mesnevilerinin türünün basit örnekleri arasında kalmasına sebep olmuştur.

ENDERÛNÎ FAZIL

DEFTER-İ AŞK

Geh düğünlerde gezer vakt-i bahâr
Yazı bu güne imiş ey dil-i zâr

Bu siyâk üzre olurken dil-i zâr
Gam u âlâm ile evkât-güzâr

Bir gün ol dilber-i âlem-târâc
Nâ-gehân oldu heveskâr-ı çingâneleri

Edrine şehrine gitti pederi
Gezdi hep andaki çingâneleri

Kalbur üstüne gelen kıbtîden
Buldu bir duhter-i pâkîze-beden

Akrabâsından anı kıldı taleb
Erdi maksûduna bî-renc ü ta'ab

Kıbtîler âyini üzre o civân
Gönderip bir kıl elek ana nişân

O dahi etti makâmınca makâl
Tabl u surnâ ana kıldı irsâl

Pederi na'ra çekip merdâne
Doldu ormana bütün çingâne

Bindi bir boz eşeğe duhter-i nâz
Yükledip harlara esbâb-ı cehâz

Tabl u surnâ ile bir eski kilim
Bir dahi kelb-i akûr-ta'lîm

Yoluna düştü nice mashara-kâr
Sahn oynatmak için leyl ü nehâr

Doldu çingânelerin evbâşı
Kandesin âh harâccıbaşı

Çıkdı ol meh anı istikbâle
Âlem etrâfına oldu hâle

Kurulur çerkeri sahrâda
Cânib-i semt-i Dâvudpaşada

O civân aldı eliyle reseni
Hardan indirdi o nâzik bedeni

Postekiler döşenip çerkâda
O kuzu çerke-nişîn ortada

Kurulur encümen-i akd-i nikâh
Çağılıp meclise pîr-i seyyâh

Yâni ol şübhe-küşâ-yı çingân
Kıbtiyân müftîbi şeyh-i ormân

Kıldı âyîn-i zevâc-ı yârî
Kıbtiyân âdeti üzre cârî

Mehr ol duhter-i şevk-engîze
Mavi boncuktan iki âvize

Vere bir eski oba çadırılık
Eldeğirmeni dahi ağırlık

Ol kadar halk ile yollar doldu
Sanasın fitne-i Deccâl oldu

Girdi İstanbul'a ol meh-çehre
Şeref-i şems-kırân-ı zühre

Hâneye girdi o meh-pâre-i nâz
Kıldılar resm-i zifâfa âgâz

Âlemi tutdı düğün sûrnâsı
Başladı raksa telek zehrâsı

Evvelâ her yana da'vet saldı
Ne müselman u ne kâfir kaldı
(...)

"Defter-i Aşk", *Dîvân-ı Fazıl Beğ Enderûnî*, Bulak 1258

SÜRÛRÎ (1165 / 1752 - 1229 / 1814)

- Bu yüzyılda büyük bir rağbet gören tarih sanatı, asrın sonlarında yetişen Sürûrî ile zirveyi yakalamıştır. Bu türün üstadı olarak kabul edilen şair, tarihlerinin yanında hicivleri ve mizahi şiirleriyle de devrinde oldukça meşhur olmuştur.
- Kaynaklarda, oldukça uzun boylu, iri yapılı, heybetli fakat sakin bir kimse olarak tanıtılan Sürûrî, hayata nükte ve latife gözüyle bakan bir şairdir.
- Adana’da yetişen şairin, orada kadı muavinliği yapan, daha sonra şeyhülislamlık makamına kadar yükselen Yahya Tefvik Efendi ile tanışması hayatında dönüm noktası olmuştur.
- Önceleri Hüznî mahlasını kullanan şair, İstanbul’a gelince Tefvik Efendi’nin tavsiyesiyle mahlasını Sürûrî olarak değiştirmiştir.
- Sürûrî, güçlü bir şair olmamakla birlikte, yazdığı hicivleri ve tarihleriyle devrinde oldukça meşhur olmuş, bilhassa tarih yazmayı sanatının asli gayesi hâline getirmiştir.
- “Neşât-engîz” adını verdiği hacimli *Dîvân*’ı, önemli önemsiz ayırımı yapmadan, siyasi ve askerî olaylardan, çeşitli doğum, ölüm, evlilik, atama, terfi, hastalık ve intihara kadar olaylar; makam ve mevki sahibi insanlardan dilencisine kadar, her kesimden insan için düşürülen tarihlerle doludur. *Dîvân*’ında 1804 tarih vardır. Bunun dışında, diğer şairlerden derlediği 2473 tarih mısrasını Mecmua’da bir araya getirmiştir. Mecmua’daki tarihlerden bir kısmı da kendine aittir.
- Sürûrî, “tarih” kelimesiyle Seyyid Osman Sürûrî’nin ebcet hesabındaki karşılığının 1211 olduğunu söyleyerek, tarih düşürmeyle özdeşleştiğini nükteli bir şekilde ifade etmiştir.
- Sürûrî, sadece devrine ait olaylar için değil, kendi devrinden önceki olaylar için de tarih söylemiştir. Tarihleri, sadece sayı bakımından değil, sanatlı, güçlü söyleyişle de diğerlerine üstünlük sağlamıştır.
- Sürûrî, tarihçiliğinin yanında, hiciv ve mizah türünün de akla gelen ilk isimlerinden biridir. Şair bu tür şiirlerinde Kuburîzade gibi Hevâyî mahlasını kullanmış ve bunları *Hezliyyât*’ında toplamıştır. *Hezliyyât*’ı, gazeller, tarihler, kıtalar ve birkaç musammatla beyitlerden meydana gelmektedir. Hicivleri, devlet adamlarından ziyade çağdaşı Sünbülzade Vehbî, Refî-i Kâlâyî gibi şairlerle, halk tabakasından insanlar için yazılmıştır. Bilhassa Vehbî ile aralarında geçen latifeler ve karşılıklı hicivleri devrinde oldukça ilgi uyandırmıştır.
- Hicivleri, daha çok hezl tarzında söylenmiş zarif nüktelerle dolu şiirlerdir. Yer yer müstehcen, kaba küfürlerden ibaret söyleyişlere de rastlanmaktadır. Bilhassa Sünbülzade Vehbî için söylenenler, hakarete varan ağır, edep dışı sözlerle doludur. Fakat hicivleri, Nefî ve Hevâyî’ninkilere göre daha ince ve zariftir.

SÜRÛRÎ

Tarih

Niçe kendi gibi iri şıçanı

Bir ısırmaqla iki böldü kedi

Kuyruğu dikdi dedi târîhin

Fârenin hasretinden öldü kedi (1213/1798)

SÜRÛRÎ

Gazel

Ol tıflun iki bûsesin aldım şıkır şıkır

Haml eyleyip latîfeye güldü hıkır hıkır

Bir hoşça fıkradır buna yâr itse cilveler

Kaynar derûnda âteş-i 'aşkı fıkır fıkır

Pa-der-gil etdi reşkle üftâdesin o şûh

Na'linle olunca hırâmân tıkır tıkır

Şarrâf beççenün zer-i mahbûb-ı vaslına

Saydım nükûd-ı sîm-i sirişkim çıkır çıkır

Ben girye eyledikçe Sürûrî o gül-izâr

Haml eyleyüp latîfeye güldü hıkır hıkır